

Slaapmutsen en ornamenten? Over het bestuur van een universiteit in de negentiende eeuw

LEEN DORSMAN*

Onderwijs en onderzoek zijn de voor de hand liggende thema's voor wie zich bezig houdt met de geschiedenis van universiteiten. Meteen daarna echter dient zich een derde onderwerp aan: dat van de *organisatie* van onderwijs en onderzoek, meer specifiek het bestuur van de universiteiten. Het betreft hier een belangrijke problematiek omdat de wetenschapsgeschiedenis ons inmiddels duidelijk heeft gemaakt dat wetenschappelijke ontwikkelingen niet autonoom zijn, maar voor een belangrijk deel worden gestuurd door externe factoren. De omstandigheden waaronder die wetenschap bedreven wordt zijn van belang en daarmee ook de institutionele inbedding.

Dat maakt het des te interessanter om ons bezig te houden met de vraag hoe de universiteiten in het verleden werden bestuurd. Daarnaast is dat geen vrijblijvende oefening. Het gaat uiteindelijk ook om een actuele kwestie; nog steeds is het bestuur van de universiteiten een heikele kwestie en tevens onderwerp van een eeuwigdurend debat. In de discussies over de moderne universiteit is 'autonomie' een van de sleutelwoorden. Of het nu om wetenschap gaat of bestuur, er is geen punt waarop de universitaire gemeenschap gevoeliger is. Onafhankelijkheid is het centrale thema geworden en daarbij fungeert de bemoeizuchtige overheid als kwade genius op de achtergrond. Die overheid zou proberen de vrijheid van de 'van oudsher' autonome universiteiten te beknotten. Eeuwenoude privileges zouden met voeten worden getreden. Om dat te staven worden vaak historische argumenten gebruikt waarvan het bij nadere inspectie de vraag is of die altijd zo gelukkig gekozen zijn. Hetzelfde beeld bestaat op het terrein van de wetenschappen. Wetenschap, zo luidt het, is autonoom en is dat altijd geweest. Inmiddels weten historici dat dit iets genuanceerder ligt en dat er hooguit sprake is van een lange traditie waarbij vrijheid en ongebondenheid eerder een ideaal dan een werkelijkheid waren.

Inzicht in de ontwikkeling van het universitaire bestuur is daarom niet alleen historisch interessant, zeker niet omdat er sinds enkele decennia vanuit de politiek toch een aantal (halfslachtige) pogingen ondernomen zijn om de universiteiten te verzelfstandigen. Het idee daarachter is dat een moderne 'ondernemende' universiteit meer autonomie zou moeten hebben om slagvaardiger te kunnen zijn en sneller te kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen.¹ Soms wordt in het debat over de gewenste bestuursvorm met

* Descartes Centre, Universiteit Utrecht. E-mail: leen.dorsman@let.uu.nl

¹ 'Ondernemend' in verschillende betekenissen, enerzijds in de zin van snel in kunnen spelen op veranderende maatschappelijke behoeften, studentenstromen en dergelijke, anderzijds in de betekenis van het kunnen opereren op de onderzoeksmarkt. Zie bijvoorbeeld: Leen Dorsman, 'Inleiding: onderzoek in opdracht', in: L.J. Dorsman en P.J. Knechtmans, *Onderzoek in opdracht. De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876*. Universiteit en Samenleving 3 (Hilversum 2007) 9-23.

afschuw gewezen op de lange periode tussen 1815 en 1971 waarin een stelsel bestond dat wel is aangeduid als de *duplex ordo*. Het ging daarbij om een bestuursvorm met enerzijds een door de Kroon benoemd college van curatoren onder leiding van een president-curator en anderzijds met de academische senaat, vertegenwoordigd door de rector-magnificus.² Over enkele aspecten van dit stelsel gaat onderstaand artikel, waarbij met name de vraag wordt gesteld of het negatieve oordeel daarover wel altijd terecht is.

‘Een geluiddempende tusseninstantie’

Als kop van jut in de debatten over de inrichting van de universiteiten dienen steeds de colleges van curatoren. Discussies daarover beginnen vrijwel altijd met een verwijzing naar een artikel van Johan Huizinga uit 1922 in *De Gids*, getiteld ‘Het bestuur der Rijksuniversiteiten’. In het invloedrijke, maar inhoudelijk toch wat dunne stuk beklaagde Huizinga zich er over dat de Nederlandse universiteiten nooit echt autonome universiteiten zijn geweest, maar altijd ‘vanwege den staat gehouden scholen’.³ Hier gebeurt iets vreemds in zijn redenering. Huizinga wekt namelijk de suggestie dat buiten Nederland universiteiten wél autonoom waren en dat is onzin. Dat is nooit en nergens het geval geweest. Zeker, vergeleken met de universiteiten in de Verenigde Staten waren de Nederlandse sterk afhankelijk van de staat. Maar vergeleken met Europese universiteiten liep Nederland in de pas, en dat gold zeker in de negentiende eeuw. Op allerlei niveaus bemoeiden de overheden zich met het onderwijs en daarmee ook met het hoger onderwijs. Ministeries van Onderwijs – in Nederland vormgegeven als de afdeling Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Binnenlandse Zaken – kregen in heel Europa greep op de universiteiten. In financiële zin bepaalden ze het beleid door het aandeel van de staatsfinanciering te vergroten ten opzichte van de particuliere fondsen. Zelfs de zelfstandigheid van de Engelse universitaire bolwerken van Oxford en Cambridge werd met wet- en regelgeving aan banden gelegd. Ook werd door vrijwel alle Europese overheden geformuleerd hoe het onderwijs er uit hoorde te zien en wat er gedoceerd diende te worden.⁴

Terecht gaf Huizinga aan dat de greep van de overheid in Nederland na 1815 sterk werd vergroot. Dat klopt wel, maar ook hier past nuancering. Een stedelijke universiteit als die van Utrecht tijdens het Ancien Régime was natuurlijk ook erg afhankelijk, met name in financiële zin. Het na 1815 gevestigde stelsel met colleges van curatoren aan het hoofd van de universiteiten functioneerde echter niet helemaal naar wens. Daarvan getuigen de gedurende de hele negentiende eeuw ondernomen pogingen om het systeem aan te passen. Er zijn diverse commissies ingesteld en verschillende voorstellen tot verbetering zijn de revue gepasseerd. Zo werd in 1849 een voorstel geformuleerd door de Utrechtse filosoof-jurist C.W. Opzoomer, die als bestuurslichaam een uit de faculteiten samengestelde raad voor zich zag met aan het hoofd een ‘administrateur’. Ondanks de blijkbaar bestaande onvrede heeft men er steeds voor gekozen alles bij het oude te laten. Zelfs met de op zichzelf zeer ingrijpende Wet op het Hoger Onderwijs

2 Niet te verwarren met de *duplex ordo* die sinds de Wet op het Hoger Onderwijs (WHO) van 1876 bestond in de theologische faculteiten: het stelsel van kerkelijk hoogleraren naast de ‘staats’-hoogleraren.

3 J. Huizinga, ‘Het bestuur der Rijksuniversiteiten’, in: *De Gids* 86-10 (1922) 45-57. Hier is gebruik gemaakt van *Verzamelde Werken* 8 (Haarlem 1948-1953) 16-27. Citaat: pag. 16.

4 Paul Gerbod, ‘Relations with authority’, in: Walter Rüegg (red.), *A history of the university in Europe*. Vol. III: *Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800-1945)* (Cambridge 2004), 83-101, m.n. 84-88.

van 1876 veranderde er op dit vlak niets. Volgens Huizinga kan men zich het systeem voorstellen als een ‘bedrijf dat geen directie heeft, doch enkel een raad van commissarissen, die eens per maand vergadert, samengesteld uit mannen, in beslag genomen door hooge betrekkingen, welke geheel buiten de sfeer van het bedrijf liggen, en lang niet allen even deskundig.’ De colleges van curatoren vormden daarmee ook een ‘geluiddempende tusseninstantie.’⁵

Huizinga was van mening dat het een log stelsel was en dat het ontbrak aan ‘efficiency’. Dat oordeel is zeker niet ongegrond, maar het is de vraag of het in zijn algemeenheid voor de gehele periode gold. Voor zijn eigen tijd (hij was hoogleraar in Groningen van 1906 tot 1914 en te Leiden van 1914 tot 1941) kan gezegd worden dat het systeem begon te wringen en dat de bestuurskracht van de colleges van curatoren onvoldoende was.⁶ Zijn voorkeur ging dan ook uit naar een Amerikaans stelsel met een full-time, professioneel bestuur en met een ‘president’ aan het hoofd. De rector zou in het bestuur gevoegd moeten worden, waarmee de contraproductieve dualiteit van het stelsel zou worden teniet gedaan.

Op zichzelf hoefde volgens Huizinga de Nederlandse *duplex ordo* niet altijd negatief uit te werken. Omdat de president-curator door ‘Den Haag’ benoemd werd, was dat vaak iemand die daar de weg kende. Dat kon zo zijn voordelen hebben, maar gemiddeld was het volgens Huizinga funest. De curatoria stonden volgens hem veel te ver van de universiteit af en het hing teveel van het toeval af hoeveel invloed een president-curator had. Daarbij kwam dat hij zich als door de kroon benoemde functionaris voortdurend had te verantwoorden bij de minister en op het departement.

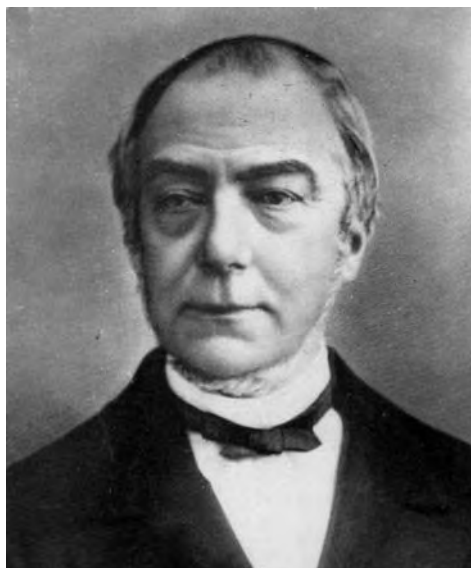
Naar het stelsel dat de Nederlandse universiteiten gedurende ruim anderhalve eeuw bestierde, is nog weinig onderzoek gedaan. In zijn proefschrift over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw neemt Willem Otterspeer ten aanzien van de curatoria de opvatting en de toon van Huizinga over. Met name na de jaren veertig was er volgens hem nauwelijks meer sprake van een eigen beleid: ‘Curatoren werden een doorgeefluik, reagerend op de voorstellen van de senaat en de verlangens van de professoren, zich conformerend aan de richtlijnen van het ministerie.’⁷ Het idee van de groeiende invloed van het ministerie wordt bevestigd in een hoofdstuk uit het boek van Jensma en de Vries, *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940*. Dat hoofdstuk heeft de treffende titel ‘Centralisatie van beleid’ meegekregen. Hoewel het hoofdstuk weinig zegt over de effectiviteit en de kwaliteit van het bestuur wordt daarin wel het gesloten en soms beperkte karakter van de colleges beschreven. Voor de drie rijksuniversiteiten was 78 procent van de curatoren in de periode 1815-1940 afkomstig uit de politiek. Van hen had 89 procent een juridische opleiding en behoorde circa driekwart tot adel en patriaciaat.⁸

⁵ Huizinga (n. 3), 20-22.

⁶ Huizinga ondervond trouwens geen unanieme bijval voor zijn opvattingen. In de jaren 1930 is bijvoorbeeld vanuit Utrecht regelmatig betoogd dat het stelsel in evenwicht was. Zie: C.J.A. de Ranitz, *De rechtspositie van de rijksuniversiteiten en haar elementen* (Proefschrift Leiden 1938) 210-219. De Ranitz zelf neigt ook in die richting.

⁷ W. Otterspeer, *De Wiekslag van hun Geest. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw* (’s-Gravenhage 1992) 73.

⁸ G. Jensma en H. de Vries, *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940* (Hilversum 1997), hoofdstuk 3: 77-107.

W.C. Mees (1869-1885) en J.F.B. Baert (1875-1898)

Curatoren, secretaris, senaat

Omdat het artikel van Huizinga grote invloed heeft gehad op het beeld van het duale stelsel van curatoren en senaat, is het interessant eens te kijken naar een concreet geval. Het gaat om een tweemanschap dat in de jaren zeventig van de negentiende eeuw in Utrecht functioneerde als een goed geoliede bestuurlijke machine: enerzijds president-curator W.C. Mees (1869-1885), anderzijds de secretaris van curatoren J.F.B. Baert (1875-1898). Nu betreft dit slechts één geval van een paar bestuursjaren aan één enkele universiteit in een bepaalde periode. Het zegt uiteraard heel weinig over het stelsel als geheel, maar het kan misschien wel op een paar punten inzicht geven in de werking er van. Wellicht kan het ook iets verhelderen over de mate van autonomie van de Nederlandse universiteiten in de negentiende eeuw. Maar eerst nog iets over het stelsel, hoe het in elkaar stak en welke krachten er op in werkten.

In het Organiek Besluit van 1815 werd bepaald dat het college van curatoren zou bestaan uit 'vijf personen, evenzeer onderscheiden door hunne zucht voor de letteren en wetenschappen, als door hunnen stand in de maatschappij'.⁹ Een van hen was president-curator. Minimaal drie van de leden van het curatorium dienden uit 'het landschap' te komen waar de universiteit was gevestigd. Een daarvan was de burgemeester, die tot 1876 *qualitate qua* altijd lid was van het college. Curatoren waren verantwoordelijk voor de wettelijke regelingen betreffende het hoger onderwijs, zij zorgden voor het beheer en hielden in deze zin ook toezicht. Daarbij hoorde inhoudelijk het recht binnen de wettelijke bepalingen de leerstoelen vast te stellen. Met het besluit van 1815 werden hoogleraren namelijk niet in een vak aangesteld, maar in een faculteit. Zij konden

⁹ Ik volg hier De Ranitz (n. 6) in zijn nog steeds bruikbare overzicht, m.n. 193-207.

overigens niet zelf benoemen, maar wel een voordracht doen van een dubbeltal. Ten slotte waren zij bevoegd niet-wetenschappelijk personeel aan te stellen. Lid zijn van een college van curatoren was een ere-baan: alleen reis- en verblijfskosten werden vergoed. Tot ca. 1830 werd het voorzitterschap van het college door het college zelf vastgesteld, daarna door de Kroon. Vanaf dat moment werd als president meestal iemand van buiten benoemd.

Om het universitaire bestuur in praktische zin uitvoerbaar te laten zijn was naast het college van curatoren een bezoldigde secretaris aangesteld. De secretaris was anders dan curatoren een ambtenaar. Vooral omdat niet alle curatoren, en met name de president-curator, uit de stad zelf kwamen, was de functie van secretaris van cruciale betekenis. Hij diende er voor te zorgen dat curatoren tijdig de stukken ter afdoening in handen kregen en hij was ook degene die het afgesproken beleid ten uitvoer bracht. Met name na 1850 nam de betekenis van de secretaris toe als gevolg van het groeiend gewicht van de geneeskunde en de natuurwetenschappen. In het Organiek Besluit was namelijk bepaald dat er voor het medisch onderwijs een academisch ziekenhuis verplicht was. In Utrecht was steeds geprobeerd dat op te lossen met bestaande gasthuizen, maar vanaf de jaren vijftig werd gewerkt aan een nieuw Stads- en Academisch Ziekenhuis aan de Catharijnesingel, waarvoor in 1865 de gemeenteraad goedkeuring gaf en dat in 1872 gereed was. Dat betekende echter geen eindpunt, maar eerder het begin van een reeks van (zeker niet altijd gehonoreerde) verzoeken om klinieken, laboratoria, apparatuur en personeel. De vlucht van de natuurwetenschappen – deels gekoppeld aan de ontwikkelingen in de geneeskunde – die in Utrecht inzette met de generatie hoogleraren van G.J. Mulder, C.H.D. Buys Ballot, F.C. Donders en P. Harting vroeg eveneens om investeringen in gebouwen en moderne instrumenten. Soms kon worden volstaan met het toewijzen van bestaande gebouwen (het zestiende-eeuwse Leeuwenberghgasthuis voor de chemie bijvoorbeeld), maar soms was ook nieuwbouw vereist. Al met al gaf dat de secretarissen handenvol werk. Zij dienden verstand te hebben van financiën, maar ook in staat te zijn nieuwbouw te begeleiden, ook al was de feitelijke bouwkundige leiding in handen van de rijksgebouwendienst.

De derde poot naast curatoren en de secretaris vormden de hoogleraren, verenigd in de academische senaat. Het lijkt erop dat de zwakte van het hele systeem voornamelijk lag in de ondervetegenwoordiging van het wetenschappelijk personeel in het bestuur van de universiteiten. Zowel in het voorstel van Opzoomer uit 1849 als bij Huizinga in 1922 was een rol weggelegd voor vertegenwoordigers van de faculteiten. Toch is het te simpel het voor te stellen alsof het geheel was uitgedacht om de wetenschappers als het ware in de hand te houden. Een van de problemen in het bestuur van de universiteiten is de diversiteit van de verschillende wetenschappen. Die diversiteit zit bijvoorbeeld in de maatschappelijke status van bepaalde wetenschappen – waaraan gekoppeld het relatieve gewicht tegenover de andere wetenschappen – en in de eisen die gesteld worden aan een fatsoenlijke beoefening van die wetenschappen. Met name neemt het relatieve belang van de natuurwetenschappen toe sinds de tweede helft van de negentiende eeuw, terwijl de kosten voor deze wetenschappen navenant groeien. Hoe daaraan tegemoet te komen zonder de meer traditionele wetenschappen tekort te doen is een probleem. Met een sterke vertegenwoordiging vanuit de wetenschappen zelf in de besturen zou hier een lastige situatie kunnen ontstaan. De kwestie doet zich tot op de dag van vandaag voor in het vraagstuk van de ongelijke financiering van de alfa-, bèta- en gam-

mafaculteiten, een ongelijkheid die een zekere onrechtvaardigheid in zich draagt. Met andere woorden, het is een probleem dat tot op de dag van vandaag niet is opgelost.

Dat wil echter niet zeggen dat de hoogleraren in het stelsel van de colleges van curatoren nooit werden gehoord. Uiteindelijk maakten zij de voordrachten op voor de bezetting van nieuwe leerstoelen, al moet daarbij gezegd worden dat het curatoren vrij stond daar wel of niet op in te gaan. Daarnaast bestond er periodiek overleg tussen rector en president-curator en bereikte curatoren een stroom van verzoeken om geld, personeel en goede diensten om ruzies tussen personeelsleden te sussen.

W.C. Mees als president-curator

De universiteit waarin W.C. Mees werd benoemd als president-curator gaf in de negentiende eeuw in sociaal opzicht een opmerkelijke paradox te zien. Wat betreft de studenten geldt een uitspraak van de senaat die zij deed in een pamflet bij de dreigende opheffing van de universiteit uit 1849. Daarin werd gesproken over het feit dat met name de Utrechtse universiteit veel ‘zonen des volks’ herbergde, hetgeen later door onderzoek min of meer werd bevestigd.¹⁰ Dat ging weliswaar voornamelijk over de theologische studenten, maar omdat deze decennialang rond de veertig procent van het totaal uitmaakten, drukte dat toch een zeker stempel. Anderzijds was de stad Utrecht in de negentiende eeuw een bolwerk van aristocratisch conservatisme, niet voor niets ook het centrum van de anti-katholieke April-beweging. De samenstelling van het college van curatoren was hiervan een fraaie afspiegeling. Tussen 1815 en 1940 behoorden slechts zeven van de 49 curatoren niet tot patriciaat of adel. Van deze curatoren hadden er 32 in Utrecht gestudeerd en 40 van hen waren jurist.¹¹

Tot het patriciaat behoorde in ieder geval ook Willem Cornelis Mees en ook hij had sterke banden met de Utrechtse academie. Mees werd in 1813 in Rotterdam geboren.¹² Zijn vader had de leiding over het uit de achttiende eeuw stammende kassiersbedrijf R. Mees en Zoonen, de firma die in 1966 fuseerde tot de bankgroep *Mees & Hope* en uiteindelijk opging in de *Algemene Bank Nederland*. Mees' moeder was een zus van Jan Ackersdijck, die in 1831 adjunct en in 1840 gewoon hoogleraar staathuishoudkunde in Utrecht zou worden. Evenals zijn vader studeerde Mees in Utrecht, maar anders dan zijn vader – die de rechtenstudie koos – schreef Mees zich in 1830 in aan de faculteit geneeskunde. In 1832 zwaaide hij echter alsnog om naar de juridische faculteit waar zijn oom doceerde. Aan het eind van zijn studie schreef hij een dissertatie over de geschiedenis van het bankwezen in Nederland. Op het moment dat hij het onderzoek had afgerond en het proefschrift daadwerkelijk wilde gaan schrijven, had Mees het gevoel dat hij dat met dit onderwerp niet kon in de daarvoor vereiste taal: het Latijn. Om die reden publiceerde hij eerst zijn bekende *Proeve eener geschiedenis van het bankwezen in*

10 *Adres aan Zijne Majesteit den Koning, ingediend door den Senaat der Utrechtsche Hoogeschool, betreffende het Hooger Onderwijs in Nederland* (z.p., z.j.) (13-1-1849); Koos Wingelaar, *Studeren in Utrecht in de negentiende eeuw*, Utrechtse Historische Cahiers 10-1/2 (1989) 65-71. Voor de context zie: Leen Dorsman, ‘De stad Utrecht en de dreigende opheffing van haar academie in 1849’, in: Bert Theunissen red., *De Universiteit en de stad 1800-2000*. Themanummer van *Gewina* 24-2 (2001) 116-125.

11 Hervé Jamin, *Kennis als opdracht. De universiteit Utrecht 1636-2001* (Utrecht 2001) 108. De berekening is gebaseerd op gegevens in Jensma en De Vries (n. 8).

12 Literatuur over Mees: N.G. Pierson, ‘Levensbericht van Mr. W.C. Mees’, in: *Jaarboek van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen* 1884 (Amsterdam z.j.) 98-131; J.G. Gleichman, ‘Mr. W.C. Mees, overleden 24 december 1884’, in: *Eigen Haard. Geïllustreerd Volkstijdschrift* 10 (1885) 24-26; H.J.M. van de Laar, *Opperbankier en Wetenschapsman. Willem Cornelis Mees 1813-1884* (’s-Gravenhage 1978).

Nederland (1838) en promoveerde hij nog datzelfde jaar op een dissertatie *De vi mutatae monetae in solutionem pecuniae debitae* (over de juridische rechten en plichten van de betrokkenen wanneer gedurende de loop van een lening de muntwaarde verandert).

Na zijn promotie werd Mees advocaat in Rotterdam en vervolgens secretaris van de Kamer van Koophandel (1843). In die laatste hoedanigheid adviseerde hij de regering in handelskwesties en gaf hij cursussen over de economie. Mees publiceerde ook over economische thema's, waarbij hij steeds een liberaal standpunt innam en met name het armoedevraagstuk en het muntwezen zijn belangstelling hadden. Zijn publicistische activiteiten maakten hem in de jaren veertig professorabel en het schijnt dat hij in Leiden benoemd had kunnen worden. Twee keer werd hem een ministerschap aangeboden, in 1848 en in 1853. Uiteindelijk ging zijn belangstelling een andere kant uit. In 1849 werd hij secretaris van de Nederlandsche Bank in Amsterdam en in 1863 president van die instelling. Onder Mees zijn de bevoegdheden van de bank sterk uitgebreid. Hij vormde de bank om tot een instelling van algemeen nut en verminderde het belang van de aandeelhouders. Mees vertegenwoordigde Nederland op de muntconferenties in Parijs in 1867 en 1868. Hij overleed in 1884.

Mees was dus een openbare figuur, toen hij in 1869 werd gevraagd president-curator te worden van de Utrechtse universiteit. Volgens zijn biograaf was dat een functie die hem karakterologisch veel meer lag dan het veel meer publieke ambt van minister.¹³ Mees was ook geen grote en snelle beslisser. Hij was iemand van overleg, van volhouden en bovendien een tactisch man met psychologisch inzicht. Hij speelde net zo lang met een probleem tot hij wist hoe het moest en dan had hij intussen zo veel argumenten verzameld dat zijn oplossing gezag had verworven en vrij gemakkelijk werd aanvaard. Volgens rector magnificus N.W.P. Rauwenhoff – die hem in zijn overdrachtsrede in 1885 herdacht – was Mees 'eene zeldzame vereeniging van talent en ijver, van humaniteit en takt'. Het was bij Mees vaak zo, maar dat zal wellicht ook voor andere presidenten gegolden hebben, dat zijn werkzaamheden het 'publiek domein' niet bereikten. Hij deed veel zaken persoonlijk af, aldus Rauwenhoff. De informatie die Rauwenhoff gebruikte in zijn rede was afkomstig van de secretaris van curatoren met wie Mees toen tien jaar had samengewerkt, Baert. Deze had voor de rector een nota opgesteld waarin hij zijn ervaringen met Mees neerlegde. Baert preez Mees daarin met name ook als iemand die erg zijn best deed objectief te blijven.¹⁴ Zo had hij bij de vier theologische benoemingen die in zijn ambtstermijn vielen steeds geprobeerd het specifiek Utrechtse, orthodoxe karakter van de godgeleerdheid te bewaren, al had die bij hem geen persoonlijke voorkeur (Mees was Nederlands Hervormd van de vrijzinnige, moderne richting en vond zijn inspiratie bij J.H. Scholten en C.W. Opzoomer. In 1878 sloot hij zich aan bij de Remonstrantse Broederschap).¹⁵

¹³ Van de Laar (n. 12), o.m. 435-438.

¹⁴ Gemeentearchief Rotterdam (verder aangehaald als GAR), familie-archief Mees, toegang 39, *Inventaris van het archief van de familie Mees, 1619-1997*, inv. nr. 471. Het betreft hier een kopie van het stuk dat Baert aan Rauwenhoff ter beschikking stelde. Het staat vol persoonlijke oordelen (zie ook hieronder), welke de reden was van Baert om het stuk terug te vragen bij Rauwenhoff: Universiteitsbibliotheek Utrecht (hierna als UBU aangeduid), bijzondere collecties, Hs: 8E30, d.d. 30-07-1885. Baert verzoekt daarin Rauwenhoff niet te veel te wijzen op het overwicht van Mees in het curatorium, anders zou het kunnen lijken alsof 'de andere leden zich niet aan de academie lieten gelegen liggen'.

¹⁵ Van de Laar (n. 13), 184-197.

'The right man on the right place'

De benoeming van Mees tot president-curator in 1869 ging niet van een leien dakje. In het Archief Mees in het Rotterdamse gemeentearchief bevindt zich een dossier waaruit valt op te maken wat er is gebeurd. Het is de moeite waard daar nader op in te gaan, omdat het iets zegt over het negentiende-eeuwse stelsel van curatoren. Mees was wellicht al eerder in beeld voor de functie van curator, maar dat werd pas actueel toen op 1 april 1869 de president-curator A.G.A. van Rappard overleed. Van Rappard stond politiek aan de kant van de conservatieven, was vertrouweling van de koningen Willem II en Willem III en was iemand met een lange carrière op de afdeling Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Binnenlandse Zaken.¹⁶ Van 1856-1858 was hij op dat departement ook minister. Volgens Baert heeft Opzoomer meteen na de dood van Van Rappard de minister aangeschreven om hem te bewegen Mees als opvolger te benoemen.¹⁷ Volgens de hoogleraar in de rechten J.A. Fruin was dat niet alleen Opzoomer, maar hebben zij samen geijverd voor Mees' benoeming. Fruin feliciteerde Mees dan ook al vóór op 1 mei 1869 de benoeming officieel werd:

... zoo houdt Goddank, ook in ons college van curatoren de slaapmutserij op de conditio sine qua non te zijn. Getroost u den lastpost in het belang der goede zaak, en overleef al uwe collega's.¹⁸

Er is veel voor te zeggen om bij de benoeming van Mees van een politieke benoeming te spreken. Toen Mees bij de minister – de liberaal C. Fock – meldde dat hij moeilijkheden verwachtte als hij meteen president van het curatorium gemaakt zou worden, antwoordde deze dat het altijd de bedoeling was geweest dat Mees president-curator zou worden. Blijkbaar had Mees al enige tegenstand gevoeld, want Fock schreef ook:

Of de collega's boos zijn weet ik niet. Dit kan ik u alleen meedelen, dat Roëll (...) niet ontevreden was met uwe eventuele keuze. De heeren in Utrecht hadden gemeend dat het wel zoo blijven kon.¹⁹

Wat zij er van dachten was Fock overigens onverschillig. Naar zijn gevoelen en dat van anderen (onder wie Thorbecke) was Mees 'the right man on the right place'.

De moeilijkheden lieten overigens niet lang op zich wachten en de eerste vergadering van de Utrechtse curatoren in de nieuwe samenstelling (op 29 mei 1869) verliep volgens Baert 'stug, zeer stug', zoals Mees hem had verteld. Men groette koel en wees hem de voorzittersplaats. Mees liet meteen blijken de zaak zelf in de hand te willen nemen en weigerde. Hij wilde niet zomaar de voorzittersplaats innemen op gezag van zijn benoeming, maar wilde geïnstalleerd worden door de waarnemend voorzitter, de burgemeester N.P.J. Kien. Deze 'pruttelde', maar ontkwam er niet aan. In 1885 meende Baert dat Mees snel het vertrouwen had gewonnen van het college, maar dat is toch niet helemaal waar.

In de aantekeningen voor Rauwenhoff waar deze informatie uit stamt, geeft Baert een lijstje van de toenmalige curatoren. Daaruit blijkt al dat het niet heel eenvoudig moet

16 Pas in 1918 is er een zelfstandig departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ontstaan.

17 Mees was trouwens aangetrouwde familie van Opzoomer, die de schoonzoon was van de hoogleraar Ackersdijck, de oom van Mees.

18 GAR, familie-archief Mees, 39-446, Fruin aan Mees, d.d. 30-04-1869; Baert in het stuk voor Rauwenhoff (n. 15). Zie ook Van de Laar (n. 13), 232-235.

19 GAR, familie-archief Mees, 39-446, Fock aan Mees, d.d. 2 mei 1869.

zijn geweest een nieuwe koers te gaan varen. Zo werd burgemeester Kien (1800-1879) door Baert getypeerd als ‘meestal te ’s Hage voor Kamer- of alcoofaangelegenheden’ (Kien stond inderdaad bekend om zijn frequente hoerenbezoek). De eerder genoemde H.H. Roëll (1806-1883) werd ‘geheel ingenomen door het zeer drukke beheer van N-Holland’ (Roëll was Commissaris des Konings), terwijl P. de Beaufort (1807-1876) het oordeel meekreeg: ‘meer geschikt tot ornament dan tot spil in eenig college’. Het grootste probleem bleek echter te zijn J. Rau van Gameren (1799-1876). Die ‘kwam sedert jaren in geen enkele vergadering en was toch te koppig om het curatorschap neer te leggen.’ Dat laatste leidde het jaar daarop al meteen al tot een escalatie. Het probleem was dat de secretaris van curatoren, W.I. van Hoytema, ook al anderhalf jaar wegens ziekte niet had gefunctioneerd en was vervangen door H.G. Römer. Mees wilde niet meteen Van Hoytema brodeloos maken en stelde voor dat Rau van Gameren zijn zetel op zou geven en dat Römer curator zou worden.

Voordat deze kwestie speelde kreeg Mees echter al een andere kwestie met Rau op zijn bord. Hij ontving een op 10 juni 1869 gedateerde brief van drie hoogleraren uit de juridische faculteit, te weten Fruin, B.J.L. de Geer en H.P.G. Quack.²⁰ Zij maakten melding van een aan de vooravond van de verkiezingen in het kiesdistrict Arnhem verschenen ‘afgedrukt blaadje’ waarin de drie hoogleraren beschuldigd werden van republikeinse sympathieën. Er bestond namelijk in Utrecht een dispuutcollege (waar ook de hoogleraren lid van waren) dat de stelling had aangenomen ‘dat het Koningschap in Nederland voor het oogenblik nog nuttig kan zijn, maar zoodra mogelijk moet worden vervangen door de Republiek’. De ondertekenaars – W.C. Happé, de allengs conservatiever geworden oud-minister J.M. de Kempnaer en ... Rau van Gameren – constateerden daarom: ‘Zoodanige sappen zijn in het jonge hout aanwezig en worden aangekweekt’.²¹

De kwestie sleepte nogal aan, werd onder andere in de kranten uitgevochten en moet Mees gesterkt hebben in de gedachte dat hij van Rau af moest zien te komen. Toen hij probeerde dat te bewerkstelligen door Rau van Gameren in een brief van 24 mei 1870 te suggereren dat hij zijn zetel wegens langdurige ziekte zou opgeven, kreeg hij geen antwoord. Mees had Rau van Gameren op dat moment – een jaar na zijn aantreden – nog nooit ontmoet. Na een herhaald verzoek om antwoord kreeg hij te horen dat Rau ziek was geweest, maar nu ‘door Gods goedheid aan de beterhand’. Hij moest eigenlijk wel blijven, zo stelde hij, want er zou sinds de opheffing van het Harderwijkse atheneum in 1818 een regel bestaan die besliste dat er altijd een Gelderse vertegenwoordiger moest zijn in het Utrechtse curatorium. Mees bood daarop zijn ontslag aan bij de minister, maar die weigerde. Fock achtte het vertrek van Mees niet in het algemeen belang: ‘Alle de conservatieven zouden daarin juichen, en men zou zich *mains lieés* overgeven aan die geheele partij. Mij dunkt dat kan ook uw wensch niet zijn’. Uiteindelijk ging Fock over tot een onorthodoxe maatregel, die hij aanvankelijk geweigerd had: hij benoemde Römer als zesde curator tot het vertrek van Rau van Gameren (in 1872), waarmee hij buiten het Organiek Besluit van 1815 om ging.²²

20 Quack zou in 1877 zijn hoogleraarschap neerleggen en secretaris van de Nederlandsche Bank worden. Tegen de zin van Mees overigens die daar liever Baert had gezien, maar die weigerde. Zie o.m. H.P.G. Quack, *Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1914* (Nijmegen 1977) 273 e.v.

21 GAR, familie-archief Mees, 39-444; onder dit nummer bevindt zich het – niet helemaal complete – dossier.

22 GAR, familie-archief Mees, 39-446; diverse brieven tussen 14-05-1870 en 11-06-1870. Op 11-06 schreef Kien aan Mees dat hij Rau nog zou proberen te overtuigen in de vergadering van de commissarissen van de Rijnspoorweg. Daar kon Rau blijkbaar wel naar toe.

De secretaris: J.F.B. Baert

Het is duidelijk dat de benoeming van Mees tot president-curator een politieke daad was en dat het toch nog enige tijd duurde voor Mees helemaal zeker was van zijn zaak. De laatste grote hobbel die hij nog moest nemen voordat hij werkelijk aan de slag kon in Utrecht betrof de secretaris. Toen deze in 1875 overleed, begreep Mees dat hij in het belang van de universiteit en zichzelf een ander type nodig had. Die vond hij dicht bij huis in de persoon van J.F.B. Baert.

Baert werd in 1833 in Harmelen geboren als zoon van een 'ontvanger der registratie'.²³ Hij studeerde rechten in Leiden, promoveerde daar in 1858 op een proefschrift over *Adam Smith en zijn onderzoek naar den rijkdom der volken* en werd in het jaar daarop benoemd tot chef van het Bureau voor Statistiek in de provincie Utrecht. In 1862 werd Baert commies aan de secretarie van de Nederlandsche Bank in Amsterdam, waar Mees secretaris was en het jaar daarop president zou worden. Baert werd in 1864 chef van de secretarie. In 1871 nam hij het agentschap van de bank in Utrecht op zich, een functie die hij is blijven uitoefenen tot ziekte hem dat in 1904 onmogelijk maakte. In 1875 werd Baert secretaris van curatoren tot hij in 1898 zelf curator werd. Hij overleed in 1909. Als gevolg van een aantal erfenissen was Baert financieel onafhankelijk, al werd van hem gezegd: 'Eenvoudig in zijn voorkomen, burgerlijk in zijn manieren, stotterend in zijn spreken'.²⁴ Opvallend is dat deze trekken, met uitzondering van het stotteren, precies ook van toepassing zijn op Mees, van wie ook wel werd opgemerkt dat hij gierig was. H.P.G. Quack schreef in zijn necrologie van Baert voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde:

Alles aan hem was burgerlijk, zeer burgerlijk (...) Zijn stotteren belemmerde hem zeer bij alle mondelinge ontvouwing. Toch moest ik al zeer spoedig bekennen, dat er iets oorspronkelijks in dien jongen onaanzienlijken kleinen man stak. Hoe bescheiden en overmatig nederig hij zich voordeed: hoe banaal zijn gewone conversatie liep: men merkte al spoedig op, dat er een lichte sprank van vernuft door dat brein speelde, dat een zekere humoristische trek met zorg door hem verborgen en bedwongen werd.²⁵

Quack typeerde hem als een harde en zeer stipte werker, een van 'de stillen in den lande' en iemand met een 'onkreukbare rechtvaardigheid', die 'werd geëvenaard door zijn dienstbetoon voor het publiek'.²⁶ Baert had grote belangstelling voor kunst en geschiedenis, met name voor architectuur. Hij publiceerde daarover, net als over economische onderwerpen waarbij hij steeds een liberaal vrijhandelsstandpunt innam.

Toen in 1874 de secretaris Hoytema overleed en Mees behoefte had aan een opvolger met meer punctualiteit kwam hij als vanzelf bij Baert uit, die hij kende van de bank en met wie hij toch wekelijks contact had. Aan Fruin schreef hij dat hij Baert kende als een

23 Over Baert: H.P.G. Quack, 'Levensbericht van mr. J.F.B. Baert, 1833-1909', in: *Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1909), 94-120; E. Zuidema, 'J.F.B. Baert', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 3 (Leiden 1914) kol. 54-55; *Wie is dat? 1902. Biografische naamlijst...* (Amsterdam 1902) 27-28.

24 Zuidema (n. 23), kol. 54.

25 Quack (n. 23), 95.

26 Ibid., resp. 120, 113.

[b]ij uitstek nauwkeurig en net administrateur; goed en gemakkelijk steller; goed en onbekrompen oordeel; uit den aard zijner betrekking zeer hokvast en toch met veel tijd ter zijner beschikking.²⁷

Kortom: een ideale kandidaat. Toch zou men Baert tekort doen door in hem alleen de ‘administrateur’ te zien. Uiteraard begon hij meteen met een reorganisatie van het universiteitsarchief en van de universitaire boekhouding, maar het duurde niet lang of hij vormde met Mees een hechte tandem. Mees kon fijntjes ironisch zijn. Toen Opzoomer en de historicus J.A. Wijnne in 1880 een nogal ruime subsidie vroegen, schreef Mees aan Baert:

Zouden wij niet de beide professoren kunnen *dank* zeggen voor de diensten die zij willen bewijzen...en de hoop uitdrukken dat wij in staat zullen zijn de verlangde sommen geheel te kunnen ter beschikking stellen, maar nog niet wetende wat door anderen zal verlangd worden, hen beleefdelijk uitnodigen, voorlopig niet meer te besteden, dan bv Opzoomer *f*600,- en Wijnne *f*300,-.²⁸

Heel fraai: ‘dank zeggen’ en ‘uitnodigen’. Baert zelf kende de kracht van de ironie, maar begreep ook de risico’s daarvan. Op 7 januari 1880 schreef hij aan Mees over een nogal onnozel, door het ministerie verlangd stuk dat hij daarop aanvankelijk ironisch wilde antwoorden. Hij deed dat niet, want: ‘Wij hebben nog zooveel te vragen van BZ op materieel gebied...dat ik geen enkelen ambtenaar wil indisponeren en mij zelfs de vriendschap van ’s Ministers portier zou willen verwerven’.²⁹ En hoe onkreukbaar rechtvaardig hij ook was, toen in 1880 bleek dat de verplichte 12.000 verpleegdagen voor het academisch ziekenhuis niet gehaald werden vond Baert het niet bezwaarlijk een ‘geflatteerde declaratie’ te geven.³⁰

Besturen

De vraag die hier uiteindelijk beantwoord moet worden, is hoe een Nederlandse universiteit in de tweede helft van de negentiende eeuw bestuurd werd. Het antwoord lijkt te moeten luiden: door de president-curator met behulp van zijn secretaris. Het lijkt er veel op dat de rest van het college er heel erg voor de vorm bij zat. In dezelfde week waarin Baert bereid was het aantal verpleegdagen kunstmatig te verhogen deed hij aan Mees een voorstel voor een vergaderdatum. Dat was niet helemaal nodig, zoals hij zei, maar curator H. Royaards van Scherpenzeel maakte nogal ‘recriminaties over afgedane zaken’. Zelden deed hij zijn mond open, maar hij moest altijd ‘napleiten’. Daarom liever maar wel vergaderen.³¹

Dat vergaderen vond trouwens vrijwel wekelijks plaats op zaterdagen. Wanneer er plechtigheden waren werd ook wel op een doordeweekse dag vergaderd, omdat men dan toch aanwezig moest zijn. Bij inaugurele redes werd dan in de vergadering voorafgaand aan de oratie van de betreffende hoogleraar de eed afgenomen. Bij ziekte van Mees kwam het ook wel voor dat er bij hem thuis in Amsterdam werd vergaderd. Wie

27 UBU, Hs: 8*E.30, Mees aan J.A. Fruin, 21-12-1874; Mees zegt in ditzelfde briefje aan Fruin dat de suggestie van zijn mede-curator Römer afkomstig is.

28 Het Utrechts Archief (verder aangehaald als HUA), Archief Rijksuniversiteit Utrecht, Archief van Curatoren, nr. 59-235. Mees aan Baert, 16-02-1875.

29 HUA, Archief Curatoren, nr. 59-245, 07-01-1880.

30 HUA, Archief Curatoren, nr. 59-245, 12-01-1880.

31 HUA, Archief Curatoren, nr. 59-245, 03-01-1880.

het archief van curatoren bekijkt en de notulen leest krijgt echter niet de indruk dat dit nu het kloppend hart van de universiteit was. Dat was veel meer de relatie tussen president en secretaris. In dit geval kon dat ook omdat beiden figuren waren met oog voor detail. In de eerdergenoemde aantekeningen voor de herdenking van Mees door rector Rauwenhoff formuleerde Baert het aldus: Mees drong 'tot de details der dingen door', daar lag het geheim van zijn invloed. Dat betekende bijvoorbeeld dat Mees zich vaak ter plaatse op de hoogte ging stellen. Hij kende alle kwesties, alle gebouwen. Na afloop van curatorenvergaderingen ging hij meestal nog een van de gebouwen bezoeken om zich van de stand van zaken op de hoogte te stellen. Meestal ging Baert mee, maar soms ging hij ook wel alleen op pad.

Mees stelde zich dus persoonlijk op de hoogte en hij deed dat ook wanneer het ging om een van de meer inhoudelijke taken van het curatorium. Bij hoogleraarsbenoemingen gebruikte hij zijn uitgebreide netwerk om inlichtingen over de verschillende kandidaten in te winnen, bijvoorbeeld bij zijn zoon die hoogleraar in Groningen was. Hij had soms een goede neus, maar kreeg lang niet altijd zijn zin. Via N.G. Pierson, directeur bij de Nederlandsche Bank en Mees' opvolger als president van de bank, onderzocht hij de mogelijkheden diens broer Allard Pierson in Utrecht benoemd te krijgen.³² Dat ging niet door, net als de poging om de natuurkundige Lorentz te strikken. Mees moest anderzijds ook voortdurend zijn takt en inzicht in de strijd werpen om hoogleraren te behouden voor Utrecht. Van tijd tot tijd kregen ze allemaal wel eens de neiging te denken dat het gras aan de andere kant van de berg groener was. Fruin lonkte naar Leiden, omdat daar de rechtsgeschiedenis gedoceed werd, de uit Duitsland afkomstige T.W. Engelmann kreeg voortdurend aanbiedingen uit zijn geboorteland. Soms moest dat serieus genomen worden en moest er echt aan getrokken worden. Dan werd er geld beloofd of de uitbreiding van een laboratorium. Soms was het niet zo serieus. Toen in 1876 Donders dreigde naar Amsterdam te gaan, merkte Mees op: '... podagra werkt wel eens op het humeur'. Het was wel steeds zaak, zoals Baert het eens formuleerde, de 'Stichtsche Assepoester' naast 'hare Leidsche zuster' te kunnen plaatsen.³³

Detailkennis maakte Mees volgens zijn secretaris tot een goed bestuurder. Daarmee maakte hij indruk en had hij invloed, niet alleen op zijn directe omgeving, maar ook op de ministers (en niet alleen die van zijn eigen politieke richting). Moeilijke kwesties, aldus Baert, werden eerst 'te 's Hage voorbereid alvorens ze het onderwerp eener officiële correspondentie werden.' Hij had regelmatig direct contact met de minister, maar dineerde ook wel eens aan het hof. Zo was er naast het formele vergaderpatroon van het college van curatoren een officieus schaduwbestuur. Dat komt ook tot uitdrukking in het Utrechtse curatorenarchief. Er zijn enerzijds de dikke gebonden delen van ingekomen stukken met minuten van de uitgaande correspondentie, maar anderzijds zijn er enkele mappen 'ingekomen stukken bij de secretaris' en die bestaan voornamelijk uit briefjes van Mees aan Baert. De werkwijze was als volgt. Baert stuurde pakketten met stukken rond, soms naar alle curatoren, vaak alleen naar Mees. Omdat hij zelf net zoveel detailkennis had als zijn president en hij diens gedachten en opvattingen goed kende, maakte Baert meestal meteen een conceptantwoord. In het allergrootste deel van de gevallen was Mees het daar volstrekt mee eens en schreef hij op het stuk: 'goedgekeurd, W.C. Mees' en dat stuk fungeerde in het curatorenarchief vervolgens als het afschrift van de

³² HUA, Archief Curatoren, nr. 59-235, ingekomen stukken secretaris curatoren, Mees aan Baert, 04-10-1875.

³³ HUA, Archief Curatoren, nr. 59-235, ingekomen stukken secretaris curatoren, Mees aan Baert, 17-04-1876; UBU, Hs: 8°C22, Baert aan een onbekende, juni 1877.

brief die officieel werd verzonden. Maar bij de retourstukken en de goedgekeurde conceptbrieven was altijd een los briefje gevoegd met lopende zaken, waarop Mees zijn opvattingen en commentaren over van alles en nog wat aan Baert te kennen gaf. Van dit soort briefjes zijn er honderden bewaard. Daarmee hielden zij elkaar tot in detail op de hoogte.

Dit alles valt en staat natuurlijk met de figuur van de secretaris. Was dat iemand met toewijding, dan kon er veel. In 1880 was Mees met vakantie in Duitsland, waar hij 'oude steden' ging bezoeken. Daaronder viel ook München, mede omdat hij daar de bibliotheek wilde bekijken in verband met verbouwingsplannen in Utrecht. Toen hij in 1877 in Parijs verbleef liet hij zich per telegram op de hoogte stellen van drie hoogleraarsbenoemingen die in de pen zaten.³⁴ Natuurlijk is het zo dat in dit specifieke geval beide bestuurders met elkaar waren verbonden via de Nederlandsche Bank. Maar anderzijds moet de postbezorging in het laatste kwart van de negentiende eeuw niet onderschat worden. Stukken konden snel op en neer gezonden worden.

Conclusie

Wat zegt dit alles nu over het bestuur van universiteiten? Tijdgenoten ervoeren in ieder geval het bestuur onder Mees en Baert als een effectief bestuur dat voor de Rijksuniversiteit Utrecht goed uitpakte. Dat oordeel gold ook andere besturen later in de negentiende eeuw. In het artikel van Huizinga dat ik als uitgangspunt van deze verhandeling heb genomen stelt deze zelf dat het aantal klachten vanuit de universiteiten over de curatoria verrassend gering is geweest. Hij beschouwt dat als een compliment aan degenen die in de colleges hebben gefunctioneerd ondanks de bezwaren die het systeem met zich meebracht. Het betekent echter ook dat de vraag gesteld kan worden of het systeem dan wel zo slecht was als vaak wordt verondersteld. Het is natuurlijk een *what if*-vraag, maar zouden onafhankelijke curatoria het anders hebben gedaan? Zouden ze niet fijngemalen zijn geworden tussen de hoogleraren en de faculteiten en hun respectievelijke belangen enerzijds en het ministerie anderzijds? Dat is in ieder geval waar de minister (Fock) oog voor had toen hij Mees bezwoer dat deze niet alleen curator maar *expressis verbis* president moest worden, mede omdat hij niet in Utrecht woonde. '[G]edurige omgang met professoren' zou hem zijn onafhankelijkheid doen verliezen.³⁵ Misschien was juist de combinatie van een wat op afstand functionerende, *buiten* de stad woonachtige en werkzame president en een secretaris *in* de stad wel gunstig voor een evenwichtig bestuur.

Een van de grote bezwaren die tegen de curatoria zijn aangevoerd, is dat zij aan de leiband liepen van het ministerie en dat de president-curator een creatuur was van de minister. Dat laatste is zonder meer waar. De benoeming van Mees was een politieke benoeming met als doel in te grijpen in de Utrechtse behoudzucht. Dat wilde echter niet zeggen dat Mees daarna ook de marionet was van de minister. Het tegendeel was het geval. Ook de andere curatoren waren ministeriële benoemingen, maar ook hier bestond handelingsruimte door de mogelijkheid beredeneerde suggesties te doen. Vergeet daarbij niet dat ministers veel korter bleven zitten dan curatoren.

³⁴ HUA, Archief Curatoren, nr. 59-245, 03-08-1880; idem, nr. 59-117, Ingekomen en minuten van uitgaande stukken, 489.

³⁵ GAR, familie-archief Mees, 39-446, Fock aan Mees, 30-04-1869.

Nogmaals, dat twee bestuurders het gedurende een relatief korte periode het naar de mening van alle betrokkenen goed deden is geen bewijs voor de juistheid van het stelsel. Het waren misschien toevallig twee competente lieden met een *compatibilité des humeurs*. Om werkelijk uitsluitel te verkrijgen is een veel breder onderzoek nodig. Hier wijs ik er op dat aan het eind van de negentiende eeuw een belangrijk deel van de Nederlandse wetenschap er internationaal niet slecht voorstond en dat de *duplex ordo* dat in ieder geval niet heeft belemmerd. Wel lijkt het er op dat met het groter worden van de universiteit en met de versnelling van het levenstempo van de twintigste eeuw het stelsel zijn tijd had gehad. In die zin had Huizinga wel degelijk gelijk. Met de toenemende complexiteit van de universiteiten en de snelle groei op alle terreinen werd een professioneel bestuur onontbeerlijk. En dat daar te lang mee is gewacht klopt ook.

Het is vooral in de geschiedenis van de naoorlogse universiteiten zichtbaar hoezeer men heeft geworsteld met het oude stelsel. Talloos zijn de pogingen er iets aan te doen: een *senatus contractus*, het gezamenlijk vergaderen van rector en curatoren, een dagelijks bestuur bestaande uit rector, secretaris en president-curator, twee-, drie en vierjarige rectoraten. Er is wat afgeëxperimenteerd in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw. Zo erg zelfs dat de Utrechtse rector, de plantkundige J. Lanjouw, in 1969 verzochtte dat hier geen sprake meer was van experimenteren, maar 'in feite een vorm van visisectie op de Universiteit en degenen, die er aan verbonden zijn'.³⁶ Toch was dat nog maar het begin. Twee jaar later trad de Wet Universitaire Bestuurshervorming in werking, de roemruchte WUB. Met de WUB kregen de universiteiten voor het eerst een professionele bestuursvorm in de colleges van bestuur. Die waren samengesteld uit een full-time, maar nog steeds door de minister aangestelde voorzitter, een of meer leden met een specifieke expertise en de rector-magnificus. Daarmee viel weliswaar het doek voor een bestuurstype dat zichzelf minstens zeventig jaar had overleefd, maar het is de vraag of het daarmee echt anders werd. De greep van de overheid was inmiddels nog groter geworden en van de beloofde autonomie is nog niet heel veel terecht gekomen.³⁷

SUMMARY

Nightcaps and Ornaments. Some remarks on governing a Dutch university in the nineteenth century.

It is usually agreed upon that Dutch universities in the nineteenth century were badly governed. The system consisted of a board of governors ('College van Curatoren') which was appointed by the minister of education. The idea is generally held that as appointees of the government the board was a mere instrument of the state bureaucracy and the suc-

36 Overdrachtsrede J. Lanjouw, september 1969, in: *Jaarboek der Rijksuniversiteit te Utrecht 1968-1969* (Utrecht z.j.) 38-53, i.h.b. 41.

37 Het duurde tot 1985 dat voor het eerst een flinke stap werd gezet in de richting van de autonomie van de universiteiten. Dat was in de zogenaamde HOAK-nota (Hoger Onderwijs: Autonomie en Kwaliteit) van minister W.J. Deetman, al is het maar de vraag wat daar de gedachte achter was. Het lijkt er namelijk veel op dat financiële argumenten een wel heel grote rol speelden. Vgl. F.A. van Vught, 'Plan- en marktcoördinatie in het hoger onderwijs', in: R.J. Bijleveld en R.J.G.M. Florax (red.), *Laissez faire in het hoger onderwijs? HOAK en HOOP in theoretisch perspectief* (Culemborg 1988) 16-57, m.n. 46. Inmiddels is er met de wet Modernisering Universitair Bestuur (MUB) van 1997 nog weer een stap verder gezet op het pad van de autonomie van de universiteiten. Ook hier geldt enig wantrouwen omtrent de motieven van de overheid.

cessive ministers. It is also common knowledge that this system of governors had a restraining influence on the development of Dutch universities. But why then was Dutch science so successful at the end of the nineteenth century? The case of the president of the board of Utrecht University W.C. Mees (president from 1869 till his death in 1885) and his secretary J.F.B. Baert (1875-1898) indicates that it was also possible that a board of governors acted efficiently and to the satisfaction of all participants. Since this article treats only one case, it is not meant to be conclusive, but it aims to open the discussion and stimulate further research into the topic of the governing of Dutch universities.